

3.5. ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА АВСТРАЛІЇ У 1945–1975 рр.

Ще в давнину вчені встановили історичну циклічність, коли могутні цивілізації, що перебували на піку розвитку, але допускали надмірності, починали слабшати і зрештою зазнавали краху. Як тільки класичні цивілізації наближаються до срібної та золотої доби, комфорт, якого вони досягли, починає плодити розкіш і вади, що приходять на зміну суворим реаліям залізної доби.

В Австралії ера аскетизму припала на роки Другої світової війни, 1950-ті рр. можна назвати срібною добою впевненості та конформізму, а вже у 1960-ті рр. з'явилися ознаки роз'єднаності та занепаду суспільства. У зв'язку з цим перспективи розвитку країни були обмежені. Глобальний бум 1950–1960 рр. приніс процвітання всім країнам із розвинутою економікою. І Австралія отримала від цього свою частку нових технологій, менеджменту й нових методів адміністрування. Як партнер розвинених країн Заходу, Австралія була втягнута в «холодну війну» і прийняла на себе відповідні зобов'язання, виконання котрих закінчилося перенапруженням економіки, коли золота доба достатку (1946–1975 рр.) відійшла в минуле [20, с. 235].

Ще в період Другої світової війни 1942 р. лейбористський уряд установив жорсткий контроль над капіталовкладеннями, зайнятістю, споживанням та всіма аспектами життя країни.

Загалом Австралія була погано підготовлена до війни та оборони в разі прямого нападу. Проте за час, що минув з початку війни, її військово-економічний потенціал дещо збільшився. Так, виробництво чавуну і сталі, що становило 1939 р. 1105 тис. і 1170 тис. т, збільшилося 1941 р. відповідно до 1476 тис. і 1647 тис. т. Найвищих показників їх виробництво досягло 1942 р. (1558 тис. та 1700 тис. т відповідно). Всі наступні роки війни показали постійне зниження виробництва чавуну та сталі, що становило 1945 р. 1118 тис. і 1357 тис. т. Цей процес тривав і в перші повоєнні роки. Лише 1953 р. було

перевищено рівень 1942 р. з виробництва цих видів металу [136, р. 195–198]. Аналогічний процес відбувався й у вугільній промисловості, де тільки 1942 р. вдалося близько підійти до необхідного для австралійської економіки рівня видобутку вугілля – 15 млн т (було видобуто 14950 тис. т). Потім видобуток вугілля неухильно знижувався [137, р. 53]. Було збудовано 35 нових військових підприємств і переобладнано для військових потреб іще 77 підприємств. До початку третього року війни безпосередньо у воєнній промисловості було зайнято 50 тис. робітників та близько 150 тис. осіб працювало на підприємствах, пов'язаних із воєнною промисловістю [138, р. 560]. Загалом австралійці економічно не страждали в перші два роки війни. Витрати на особисте споживання в перші роки війни змінилися несуттєво. Якщо у 1939–1940 рр. вони становили 696 млн ф. ст., то у 1941–1942 рр. – 787 млн ф. ст., а до загальнонаціональних витрат – 67,9% та 61,3% відповідно [139, р. 489].

У наступні три роки війни тривало інтенсивне нарощування військово-економічного потенціалу. Кількість робітників у військовому виробництві, подвоїлася порівняно з кінцем першого воєнного триліття. Швидко розвивалися верстатобудування, літакобудування, суднобудування. На фронтах Другої світової війни воювали майже 560 тис. солдатів, і австралійська військова промисловість задовольняла їхні потреби [3].

Ще в роки війни було створено Департамент післявоєнної реконструкції та розпочалося планування мирного життя. Плани уряду прем'єр-міністра Б. Чіфлі, який обійняв цю посаду 1945 р., щодо повоєнного відновлення передбачали демобілізацію військовослужбовців та їх повернення до мирної праці. Військову промисловість треба було переобладнати для задоволення внутрішніх потреб, але зі збільшенням виробничих потужностей. У зв'язку з цим уряд надав концесію корпорації «Дженерал моторс» для створення місцевої автомобільної промисловості. Ї першу продукцію – автомобілі седан «Холден» було випущено вже 1948 р. Планувалося також модернізувати сільське господарство, коней замінили на трактори й 9 тис. солдатів-поселенців було

спрямовано на освоєння нових земель. Було організовано курси для перепідготовки військовослужбовців. А потребу в житлі було задоволено завдяки здаванню в експлуатацію 200 тис. квартир у 1945–1949 рр. [20, с. 236].

Срібна доба розпочалася в Австралії зі створення коаліції Ліберальної та Аграрної партії. Новий уряд скоротив податки й зняв обмеження на іноземні капіталовкладення. Уряд також усіляко заохочував приватних підприємців, дозволив їм збільшувати заробітну плату, а також боровся з бюрократією в усіх її проявах. Незважаючи на деяке послаблення, тривала політика централізованого державного управління економікою. В цей час постійно поліпшувались умови життя, чого не було за всю історію Австралії. І все ж, попри прихильність до розвитку приватного підприємництва, уряд дотримувався ідеї сильного державного сектора.

Після Другої світової війни австралійська економіка зазнала серйозних, глибоких змін. З переважно аграрної країни Австралія перетворилася на індустріально-аграрну державу. Цей процес розпочався, як зазначалося, ще в період Другої світової війни. У 1950–1970 рр. в Австралії закладалась основа економічної моделі суспільства добробуту.

У цей період створювалися додаткові робочі місця: на оборонних підприємствах вироблялися нові види озброєння, розвивалося точне приладобудування, випускалися різні типи автомобілів і літаків.

До початку війни в Австралії налічувалося 27,3 тис. підприємств обробної промисловості з загальною кількістю робітників 650 тис. осіб, а 1946 р. існувало вже понад 31 тис. підприємств, на яких працювало 750 тис. робітників.

Водночас уряд Австралії субсидіював будівництво та функціонування підприємств національного значення в низькоприбуткових галузях: транспорт, зв'язок, енергопостачання, наукові розробки тощо. Тоді австралійські вчені та винахідники зробили видатні наукові відкриття.

Австралійським експортерам була вигідна війна в Кореї, яка почалася 1950 р. Вона призвела до того, що розвинені країни стали створювати необхідні

товарні резерви. 1951 р. ціна вовни зросла у сім разів, сприятлива кон'юнктура утворилася й на інші сировинні товари, тоді ж відкривалися нові ринки. 1957 р. було укладено торговельну угоду з Японією, і торгівля почала поступово переміщатися з Європи до Східної Азії, де відбувалась індустріалізація. Швидко розвивалися місцева промисловість та сфера обслуговування.

У 1950-х рр. з'явився новий напрямок економічного розвитку – безпосереднє вкладення іноземних інвестицій у приватні підприємства. Воно було спрямоване радше на підвищення прибутку компаній, а не на створення робочих місць. У 1950-х рр. доходи Австралії постійно зростали. Федеральний уряд надавав гранти штатам, які відповідали за охорону здоров'я, освіту, громадський транспорт і деякі інші служби. При витраченні даних коштів наголошувалося на необхідності самим забезпечувати інші витрати. Держава допомагала придбати житло, виділяла субсидії на приватне медичне страхування, надавала податкові пільги, виплачувала пенсії за старістю. Але основним принципом усе-таки залишався принцип опори на власні сили.

У 1945–1963 рр. реальна тижнева зарплата зросла більш ніж на 50%, а п'ятиденний робочий тиждень і тритижнева оплачувана відпустка стали нормою життя.

В ході тривалого економічного буму розширювалися міста. Населення Сіднея наприкінці 1950-х рр. досягло 2 млн чол., населення Мельбурна стало таким самим на початку 1960-х рр., в Аделаїді та Брісбені проживало майже мільйон мешканців, а в Перті – близько півмільйона людей. Наприкінці 1960-х рр. нормою став окремих сучасний будинок, розташований на чверті акра. Частка домовласників зросла з 53% 1947 р. до 70% 1961 р., що було одним із найвищих рівнів у світі. У 1950–1960 рр. річний приріст ВВП становив близько 4%. Зайнятість стала загальною, продуктивність праці й заробітки збільшилися. Неухильно покращувався рівень життя. Економісти в той час характеризували Австралію як «маленьку, багату, індустріальну країну» [20, с. 243].

До кінця 1960-х рр. на частку обробної промисловості припадало понад 60% загальної вартості продукції, а на частку сільського господарства – менше за 30%. У 1967–1968 рр. кількість підприємств обробної промисловості досягла 62,9 тис., а кількість працівників на них – 1309 тис. чол. Вартість продукції, яку випускали, становила 7,4 млрд австрал. дол., тоді як у 1940–1941 рр. – 515,8 млн [140, р. 727].

Досить помітно зросли активи підприємств обробної промисловості. Якщо у 1940–1941 рр. вартість їхніх земельних ділянок і будівель становила 288,2 млн австрал. дол., а вартість машин та обладнання – 332,7 млн австрал. дол., то в 1967–1968 рр. ці цифри збільшилися відповідно до 4064 млн і 4708 млн австрал. дол. [140, р. 727]. Серед підприємств обробної промисловості найбільше було металообробних і машинобудівних заводів, причому їх більшало щороку. Якщо у 1962–1963 рр. налічувалося 24,9 тис. таких заводів, то у 1966–1967 рр. – уже 28,4 тис. Працівників за цей період побільшало з 525,3 тис. до 611,6 тис. чол. [141, р. 1078, 1083]. Проте, як свідчать офіційні дані за 1969 р., в австралійській обробній промисловості кількісно переважали дрібні підприємства.

Водночас відбувалася велика концентрація виробництва у провідних галузях оброблюваної промисловості. Концентрація капіталу в Австралії була вдвічі вища, ніж у Сполучених Штатах [142, р. 139]. Підприємства обробної промисловості в основному були сконцентровані у штатах Новий Південний Вельс та Вікторія. У 1966–1967 рр. у першому було 24,9 тис. таких підприємств, у другому – 18,1 тис., серед них з кількістю робітників понад 1 тис. осіб – відповідно 44 та 26 [141, р. 1080]. 1969 р. в Австралії було запроваджено нову систему обліку промислових підприємств та їх основних показників, відповідно до якої дуже багато підприємств, які раніше належали до категорії «обробна промисловість», були з неї виключені. Але й за нової класифікації статистика систематично вказує на зростання кількості обробних підприємств. У 1973–1974 рр., наприклад, їх було 37,1 тис. з кількістю робітників 1338 тис. [140,

р. 730]. Як і раніше більшість підприємств було зосереджено у двох штатах – Новому Південному Вельсі (13,8 тис.) та Вікторії (12 тис.) [140, р. 734].

У гірничодобувній галузі розробляли нові види корисних копалин на найбагатших родовищах бокситів, нікелю, урану, нафти й газу і це дало країні змогу забезпечувати до 65% її потреб в енергетичній сировині за рахунок внутрішніх ресурсів. Поруч із ними в Австралії діяли й старі галузі гірничорудної промисловості – видобуток золота, срібла, вугілля, марганцю, свинцю, олова тощо. З 1962 р. по 1975 р. показники випуску продукції основних галузей гірничорудної промисловості впевнено йшли вгору. Вартість її продукції зросла в сім разів і досягла близько 30% експорту Австралії. Видобуток корисних копалин став іще одним вагомим джерелом експортних надходжень в країну. Величезні доходи цієї галузі залучали представників не тільки австралійського, а й іноземного капіталу, інвестиції якого стрімко зростали. Поряд з англійцями інтерес до Австралії все активніше проявляли американці, японці, французи.

У металургійній промисловості обсяги продукції, що випускалася, зростали значно швидше, ніж в інших галузях обробної промисловості. Так, у 1952–1962 рр. виробництво сталі зросло з 1,5 млн до 4,1 млн т. Таким чином, у середньому, щорічно виробництво сталі збільшувалося на 17%. Якщо 1952 р. в цій галузі було зайнято 26,7 тис. робітників, то 1962 р. – 43 тис., тобто робітників щорічно більшало в середньому на 5%. Все це стало базою для економічного ривка 1950–1960-х рр.: удвічі побільшало промислових підприємств, утричі зросла вартість виробленої на них продукції; вчетверо піднявся рівень енергопостачання. Серед підприємств обробної промисловості провідні позиції займали металообробні заводи, їх кількість постійно зростала. Оборонні підприємства також динамічно розвивалися. Поряд з великими компаніями прогресувало мале й середнє підприємництво. Сфера послуг стала однією з найдинамічніших в економіці: 1975 р. до неї було залучено близько 55% від загальної кількості працевлаштованих [130, р. 200].

Сукупний національний продукт країни у 1952–1962 рр. збільшувався щорічно в середньому на 5,3%, а робоча сила в середньому по країні – на 2,3% (в обробній промисловості – на 1,1%). У післявоєнне 20-ліття виробництво сталі на душу населення зростало щорічно в середньому на 5%, тоді як у 20-ліття між світовими війнами – лише на 2% [143, р. 230, 233]. У 1962–1966 рр. виробництво сталі показало подальше зростання – з 4260 тис. до 6065 тис. т. Виробництво чавуну в цей час збільшилося з 3400 тис. до 4893 тис. т [141, р. 1067]. Цей процес тривав і у 1970-ті рр. 1970 р. виробництво сталі становило 6,8 млн т, чавуну – 6,3 млн т, а 1975 р. – відповідно 8 млн та 7,6 млн т. Особливо швидке зростання показало виробництво алюмінію. Якщо 1972 р. його вироблялося 2,4 млн т, то 1975 р. – 5,1 млн т [140, р. 966].

Після закінчення війни в сільському господарстві теж поступово зростає рівень продуктивності праці, Австралія стабільно постачала продукти харчування й сільського господарства Великій Британії та іншим державам.

Післявоєнне зростання цін на шерсть забезпечило країні стійкі доходи від її продажу, а поставки продовольства до Європи зміцнили становище фермерів.

Посівні площі за 1950–1975 рр. збільшились у півтора рази з 8,2 млн до 13,9 млн га, з них 8,3 млн га було засіяно пшеницею. До середини 1970-х рр. Австралія виробляла близько 12 млн т пшениці й була одним з найбільших постачальників пшениці на світовому ринку. Проте головною галуззю сільського господарства залишалося вівчарство. Щорічне виробництво шерсті становило 800 тис. т. Кількість овець досягла понад 160 млн голів. З виробництва вовни Австралія лідирувала серед капіталістичних країн. Разом з тим працівників сільського господарства за повоєнний час неухильно меншало й 1971 р. стало 386,4 тис. осіб, що дорівнювало приблизно 7,4% від загальної кількості залучених [140, р. 688].

Сукупний національний продукт країни виріс за 1963–1975 рр. загалом із 16,2 млрд до 59 млрд австрал. дол. [141, р. 621; 140, р. 498].

Зрозуміло, що таке значне зростання економіки призвело до збільшення експортних можливостей Австралії. За 1946–1975 рр. вартість загального австралійського зовнішньоторговельного товарообігу збільшилася з 2,1 млрд до 16,7 млрд австрал. дол. [140, р. 333]. З 1948 р. до 1963 р. тільки шерсть давала не менше за 30% загального доходу від експорту й, понад те, за перше повоєнне десятиліття лише двічі давала менше за 45%. Частка всіх сільськогосподарських товарів становила від 80 до 90% експортної виручки в перше післявоєнне десятиліття та від 75 до 80% – у друге, а товари обробної промисловості – лише 12% [142, р. 110]. 1968 р. загальна вартість австралійського експорту становила 3150 млн австрал. дол., з них лише на частку вовни й пшениці припадало 1026 млн австрал. дол. [144, р. 10]. Вартість експорту всіх сільськогосподарських продуктів перевищувала 2 млрд австрал. дол. Однак, хоча Австралія постачала на зовнішні ринки як сільськогосподарські продукти, експорт промислових виробів за 1960-ті рр. зріс майже втричі. Значно виріс у цей період експорт вугілля та металів. Лише за 1964–1966 рр. вартість експорту продукції гірничорудної промисловості збільшилася з 226,6 млн до 331,2 млн австрал. дол., зокрема вугілля – з 41 млн до 66,5 млн австрал. дол., залізняку – з 76 тис. до 16,9 млн, мідної руди та концентратів – з 6,5 млн до 9,6 млн австрал. дол. [141, р. 1080]. 1968 р. Австралія продала залізняку вже на 46 млн австрал. дол. У 1970-ті рр. експорт металевих руд стрімко зростав. У 1972–1973 рр. його вартість становила 1,3 млрд австрал. дол., а у 1974–1975 р. – 2,3 млрд австрал. дол., або 27% загальної вартості австралійського експорту [140, р. 335].

Зрушення в економіці Австралії змінили структуру зайнятості. На початку 1970-х рр. у сільському господарстві працювало менше, ніж 7,4% загальної кількості залучених (перед війною – 20%), а в обробній промисловості – 23,2% (перед війною – 20%) [140, р. 688]. У галузях господарства з найважчими умовами праці найширше використовувались іммігранти, які в післявоєнні роки були значним джерелом робочої сили країни. У 1947–1961 рр. за рахунок іммігрантів кількість мешканців Австралії зросла майже на 1,5 млн

осіб, що становило 54% зростання чоловічого та 47% зростання жіночого населення [145, р. 7].

Золота доба тривала всі 1960-ті рр. й закінчилася на початку 1970-х. 1972 р. прем'єр-міністром Австралії став Г. Вітлем. Згідно з власним курсом реформ, він 1973 р. зменшив усі тарифи на 25%. Водночас ціни й заробітна плата зростали, що призвело до щорічного підвищення життєвого рівня на 10%. Інфляція, викликана нафтовою кризою 1973 р., призвела до порушень світової торгової інфраструктури та спаду інвестицій. Після 1974 р. у розвинених країнах почалася стагфляція – стагнація виробництва за високих темпів інфляції. Кейнсіанські методи, якими керувалися раніше, виявилися непридатними, але уряд Г. Вітлема ігнорував поради економістів, тому зросло безробіття, майже до рівня 1930-х рр. 1975 р. для зменшення інфляції ухвалили скоротити бюджет, а безробіття перевищило 250 тис. чол. Золота доба Австралії добігла кінця [20, с. 280].

Отже, у 1950–1970 рр. Австралія стала однією з найзбалансованіших економічних систем світу. До економічних успіхів періоду також належать низький рівень інфляції, стабільні ціни та практично повна працевлаштованість населення. Змінилась і сама економічна система: з переважно аграрної держави Австралія перетворилася на індустріально-аграрну.

3.6. ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРАЛІЇ У 1940–1970-х рр.

Формування екологічних проблем в Австралії розпочалося ще на початку XIX ст. Колонізація континенту супроводжувалася масштабним вирубуванням лісів, знищенням багатьох видів флори та фауни, активним розвитком скотарства й гірничодобувної промисловості, поштовх якій дала «золота лихоманка». На континенті почав зростати видобуток вугілля, залізної руди та урану, який перетворився в другій половині XX ст. на провідну галузь